

Сайко К. О.,

магістрантка

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Дорофеева М. С.,

доктор філологічних наук, професор,

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КОМП'ЮТЕРНІ ІНСТРУМЕНТИ РЕГУЛЮВАННЯ ГАЛУЗЕВОГО ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню впливів на процес перекладу термінологічних баз даних та перекладової пам'яті як інструментів регулювання міжкультурної фахової комунікації. Мета розвідки, з одного боку, полягала у висвітленні впливів перекладових технологій на процес галузевого перекладу, а з іншого – у віднайденні та описові потенційних ризиків, що виникають під час послуговування цими інструментами. У статті здійснено дослідження останніх публікацій у згаданому річизі та встановлено, що кількість відповідних іноземних робіт значно зростає, на відміну від українського наукового простору, де такі тенденції не простежуються. Серед чотирьох видів інструментів регулювання значний вплив на процес перекладу здійснюють термінологічні бази даних та перекладова пам'ять. У роботі наведено різні види регулювання за допомогою термінологічних баз даних, зокрема термінологічне, фразеологічне, орфографічне, граматичне та лексико-стилістичне регулювання, із конкретними прикладами. Ілюстративним матеріалом був німецький посібник «*Bauentwurfslehre*», його авторизований український переклад «*Будівельне проєктування*» та два студентські переклади. Після порівняння всіх трьох перекладів встановлено випадки, які демонструють переваги, вади та ризики, що пов'язані зі згаданими вище видами регулювання. Основною перевагою є послідовність у підборі термінів-відповідників, а найпоширенішою помилкою та ризиком є перейняття неякісних пропозицій із термінологічної бази даних. Порівняння трьох перекладів також уможливило виокремлення прикладів різних видів регулювання за допомогою перекладової пам'яті. Серед них – контекстуальне, термінологічне, фразеологічне та синтаксичне регулювання, що забезпечують очевидні переваги, значно поліпшують якість цільового тексту та передбачають менше зусиль із боку перекладача. Проте під час порівнювання ілюстративних матеріалів було також встановлено одну із типових помилок – послуговування неповідомленою формою іменника та перейняття цієї вже збереженої в пам'яті неякісної пропозиції в сегменті зі збігом. На основі цього можна стверджувати, що якість кінцевого продукту залежить як від інструментів регулювання, так і від перекладача та його вміння критично підходити до здійснюваних впливів.

Ключові слова: перекладові технології, перекладова пам'ять, термінологічні бази даних, інструменти регулювання, галузевий переклад.

Порушувана проблема. На початку 90-х років минулого століття в галузі перекладознавства та перекладу відбувся пере-

ломний момент. З одного боку, внаслідок технічного поступу до процесу роботи над перекладом почали залучати допоміжні комп'ютерні технології, що суттєво розвинулися та стали необхідним знаряддям праці сучасного перекладача. З іншого боку, змінився загальний фокус досліджень у галузі перекладознавства. Низка вчених зацікавилася впливом комп'ютерних технологій на перекладання, тим, як вони регулюють перебіг процесу перекладу та з якими ризиками зіштовхується перекладач під час роботи над текстом. З огляду на те, що вплив перекладових технологій на результат перекладу стає дедалі сильнішим, актуальність досліджень у цьому напрямі не викликає сумнівів. Проте розвідки в галузі експліцитних комп'ютерних інструментів регулювання перекладу потребують великої кількості напрацювань. Також попри те, що, згідно з деякими дослідженнями, перекладові технології значно підвищують ефективність перекладача (до 80%) [1, с. 102], не варто забувати про низку ризиків, невміння обходитися з якими призводить до низьких за якість перекладів. Ці ризики потрібно систематизувати в теоретичних роботах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження в згаданому напрямі провадяться за кордоном уже з початку XXI століття. Г. Ріску, розробниця метафори екосистеми, у своїй роботі 2004 року згадує про перекладові технології як про артефакти, що впливають на процес перекладу та якість кінцевого продукту [2, с. 73]. 2007 року Клавс Шуберт у своїй роботі «*Wissen, Sprache, Medium, Arbeit..*» вперше описав ідею регулювання міжкультурної фахової комунікації [3, с. 136]. На основі цієї роботи Ральф Крюгер розрізнув групу артефактів, що складається з різних інструментів регулювання міжкультурної фахової комунікації, та проаналізував їхній вплив на процес перекладу [4, с. 37]. Коментуючи роботу Г. Ріску, він стверджує, що нині є мало досліджень, які присвячені впливові цих інструментів, зокрема перекладових технологій, навіть попри актуальність цього питання [5, с. 287].

Роботи українських науковців, таких як А.С. Ольховська [1], О.С. Бондаренко та Т.В. Струк [6], здебільшого спрямовані на проблеми впровадження перекладових технологій до навчальних програм ВНЗ. Варто також згадати статтю В.Д. Ігнатенко, у якій проаналізовано ситуацію на теперішньому ринку перекладацьких послуг, компоненти системи *Trados*, їхній позитивний вплив на процес перекладу, а також згадано про переваги

та вади послугоування системами автоматизованого перекладу [7]. Проте в Україні немає жодної роботи, де здійснено ґрунтовний розслід та опис позитивних та негативних впливів перекладових програм на процес перекладу, потенційних ризиків та способів їх уникнення, переваг та вад послугоування ними. Тому можна стверджувати, що дослідження в цьому напрямі є необхідною умовою для підвищення конкурентоздатності українських перекладачів на міжнародному ринку праці.

Мета статті полягає у висвітленні впливів перекладових технологій, зокрема термінологічних баз даних та перекладової пам'яті, на процес галузевого перекладу, а також в описові потенційних ризиків, що виникають під час послугоування цими інструментами.

Виклад основного матеріалу. Ральф Крюгер розрізнув чотири види інструментів регулювання та надав їм таке визначення: «*Елементами регулювання є ті інструменти, за допомогою яких процес галузевого перекладу як складова частина міжкультурної фахової комунікації експліцитно регулюється в різних формах*» (переклад наш – К. Сайко) [4, с. 37]. Першочерговим інструментом регулювання є *вихідний текст*, адже його зміст є визначальним під час роботи над перекладом галузевого тексту. Другим інструментом регулювання є різні *попередні притиси* або *побажання* замовника, які можуть стосуватися змісту та оформлення цільового тексту. Третій інструмент – *директиви та норми*, що мають рекомендаційний характер. Наприклад, норми щодо оформлення фахових текстів на різних рівнях. Четвертим інструментом регулювання є перекладові технології, серед них *гlossарії, термінологічні бази та перекладова пам'ять*, що опирається на попередні переклади. Ступінь регулювання залежить безпосередньо від того, якого значення або «*авторитету*» замовник надає цим ресурсам [4, с. 37–38].

Значний вплив на процес перекладу здійснюють перекладові технології, зокрема термінологічні бази даних та перекладова пам'ять. Варто зазначити, що, попри вагомий переваги, які забезпечує послугоування цими інструментами, є також і низка потенційних ризиків, які треба постійно брати до уваги під час роботи та вміти професійно обходитися з ними. До цих ризиків належать такі: (1) занадто сильне зосередження на одному реченні внаслідок поділу тексту на сегменти, труднощі осягнути текст як цілісність і, як наслідок, труднощі зберегти змістову зв'язність тексту (когерентність); (2) перейняття неякісних пропозицій перекладу з термінологічних баз даних; (3) помилка в одному сегменті призводить до помилок в усіх наступних, що є повністю або частково аналогічними (унаслідок перейняття неякісних пропозицій із перекладової пам'яті); (4) виявивши помилку (3), перекладач мусить виправляти її власноруч, що призводить до втрати часу; (5) можлива втрата «*влади*» над текстом із боку перекладача-людини [4, с. 30; 6, с. 41–42]. Список згаданих ризиків, безсумнівно, не є вичерпним, що засвідчують результати здійсненої розвідки.

Задля дослідження та демонстрації впливів термінологічних баз даних та перекладової пам'яті як інструментів регулювання процесу перекладу, а також унаочнення потенційних ризиків послугоування цими елементами ми інтегрували частину німецького посібника «*Bauentwurfslehre*» до перекладової програми як проєкт. На основі авторизованого перекладу (далі – АП) ми створили термінологічну базу та поповнили перекладову пам'ять. Будучи умовним замовником, ми надали

одному з перекладачів-студентів напрацьовану базу даних (далі – П1), а іншому не надали жодних даних і поставили умову здійснити переклад без перекладових програм (наприклад, МемоQ) (далі – П2). Після цього ми, опираючись на класифікацію впливів Ральфа Крюгера, проаналізували вплив інструментів регулювання на переклад (див. *табл. 1*).

Таблиця 1

Впливи термінологічної бази як інструменту регулювання

Вид регулювання	Оригінал	АП	П1	П2
Термінологічне	Aufzugsanlage	ліфтова система	ліфтова система	ліфтова система / система ліфтів / ліфт
Фразеологічне	Vertikalverkehr <i>übernehmen</i>	<i>реалізувати</i> вертикальне пересування	<i>здійснювати</i> вертикальне пересування	<i>здійснювати</i> вертикальне пересування
Ортографічне	Planung	проєкування	проєкування	проєкування
Граматичне	Fahrkorb	кабіна ліфта	кабіна ліфта	кабіна ліфту
Лексико-стилістичне	Mindesttiefe <i>messen</i>	<i>виміряти</i> мінімальну відстань	<i>виміряти</i> мінімальну відстань	<i>заміряти</i> мінімальну відстань

Проаналізувавши та порівнявши вихідний текст та його три переклади, ми виявили приклади різних видів регулювання за допомогою термінологічних баз даних. Термін *Aufzugsanlage* трапляється у ВТ тричі, його запропонований відповідник в АП – *ліфтова система*, який ми, відповідно, внесли до термінологічної бази даних. Під час аналізування П1, як і АП, можна простежити послідовність авторів у відтворенні цього терміна внаслідок *термінологічного регулювання*. У П2 терміна *Aufzugsanlage* відтворено за допомогою трьох різних відповідників (*ліфтова система, система ліфтів, ліфт*). Окрім цього, один із відповідників, а саме *система ліфтів*, не є еквівалентом до терміна *Aufzugsanlage*. Цей приклад демонструє позитивний вплив термінологічного регулювання на якість перекладу.

Другим видом регулювання є *фразеологічне*. Як бачимо, у П1 перекладач вирішив не послугоуватися запропонованим в авторизованому перекладі та, відповідно, у термінологічній базі відповідником: замість фрази *реалізувати вертикальне пересування* він послугоувався фразою *здійснювати вертикальне пересування*. Таке саме рішення було ухвалено в П2 що, на нашу думку, є доречним, адже в українськомовному просторі більш вживаною є фраза *здійснювати пересування*, але не *реалізувати*. Таким чином, автор П1 обійшов згаданий Ральфом Крюгером ризик перейняття неякісних пропозицій [4, с. 30].

Третій вид регулювання, *ортографічне*, є особливо проблемним в українськомовному просторі, зокрема з огляду на подвійні варіанти написання певних слів. Варто передусім зазначити, що авторизований переклад, який ми аналізуємо, було здійснено 2017 року, а отже, до ухвалення нового Правопису (2019), який передбачає вживання слова *проєкт* як єдино правильне [8, с. 126]. У П1 перекладач не врахував цього та перейняв неякісну пропозицію з термінологічної бази даних. Натомість у П2 подано відповідник, що узгоджений із чинним правописом.

Проте, як уже згадувалося, рішення на користь того чи іншого відповідника залежить безпосередньо від думки замовника і від того, якої ваги він надає інструментам регулювання.

Ральф Крюгер, коментуючи *граматичний вид регулювання*, згадує, що в німецькій мові одні й ті самі слова можуть вживатися в загальнонаціональній та фаховій мовах із різними артиклями (наприклад, *das Filter* – *фахова мова*, *der Filter* – *загальнонаціональна мова*) [4, с. 43]. Аналізуючи три запропоновані переклади, ми натрапили на інший випадок граматичного регулювання. В авторизованому перекладі відповідник *кабіна ліфта* подано у формі *кабіна* + (*ліфт*) у родовому відмінку, що відповідає правилам граматики. Таку пропозицію було перейнято в П1. У П2 вжито форму *кабіна* + (*ліфт*) у давальному відмінку. На основі цього можна стверджувати про граматичне регулювання з якісною пропозицією.

У п'ятому випадку можна спостерегти два види регулювання – передусім *лексико-стилістичне*. В АП німецьку терміносполуку *Mindesttiefe messen* послідовно відтворено за допомогою словосполучки *виміряти мінімальну відстань*, як і в П1. У П2 вжито вираз *заміряти мінімальну відстань*, професіоналізм, що, як правило, є рідковживаним у посібниках, а радше в розмовній мові між працівниками певної галузі. Можна також зауважити, з іншого боку, що в цьому разі йдеться також про *фразеологічне регулювання*.

У межах аналізованого тексту також можна простежити вплив перекладової пам'яті (далі – ПП) як інструменту регулювання. Для дослідження впливів ми проаналізували переклади двох речень ВТ, відсоток збігу між якими, згідно з підрахунком програми, становить 77% (на місці трьох крапок – абсолютні збіги): **(a)** *Nutzbare Mindesttiefe zwischen Schachttürwand u. gegenüberliegender Wand, gemessen in Richtung der Fahrkorbtiefe, soll gleich der Fahrkorbtiefe sein.* **(b)**..., *soll gleich der Tiefe des tiefsten Fahrkorbes sein* [9, с. 205]. Варто зазначити, що в авторизованому перекладі простежується послідовність у відтворенні цих речень. Авторизований переклад: **(a)** *Мінімальна відстань між стіною з дверима шахти і протилежною стіною, виміряна в напрямку глибини кабіни ліфта, повинна дорівнювати глибині кабіни.* **(b)**..., *повинна дорівнювати глибині найглибшої кабіни* [10, с. 171]. Оскільки сегмент (a) розташований вище від сегменту (b), то його попередньо збережений переклад автоматично вбудовується в редакційне вікно сегменту (b) без жодних змін, а незбіжності зазначаються у вікні справа. Також бувають випадки, коли утворюється суміш ВТ та ЦТ, тобто місця незбігів вбудовуються в редакційне вікно мовою оригіналу. У будь-якому разі завдання перекладача полягає в тому, що він має пристосувати запропоновані ПП одиниці до відповідного контексту, що, на думку Ральфа Крюгера, є первинним регулювальним впливом ПП, а саме *контекстуальним* [4, с. 46].

Також ПП здатна здійснювати такі види регулювання, що здійснюють термінологічні бази (*див. вище*). Аналізуючи П1, що здійснений з використанням термінологічної бази даних, можна побачити приклади *термінологічного* та *фразеологічного* регулювання: **(a)** *Мінімальна відстань між стіною з дверима шахти та протилежною стіною, яка виміряна в напрямі глибина кабіни ліфта, має дорівнювати глибині кабіни.* **(b)** ... *має дорівнювати глибині найглибшої кабіни.* Перекладач, працюючи над сегментом (a), скористався запропонованими термінологічною базою відповідниками, зокрема такими, як *мінімальна відстань*, *виміряти мінімальну відстань*, *стіна з дверима шахти*, *протилеж-*

ний, *глибина кабіни ліфта*. Цікавим є те, що в перекладі сегменту (a) наявна помилка, в напрямі *глибина кабіни ліфта*, що виникла, ймовірно, внаслідок того, що перекладач скористався запропонованим нами терміном у початковій, непрорядкованій формі, як і було подано в термінологічній базі. Оскільки переклад сегменту із помилкою було збережено, то його було вбудовано в редакційне вікно сегменту (b) як пропозицію теж із помилкою, на що перекладач не звернув уваги. Помилки такого типу трапляються дуже часто, у цьому разі ключову роль відіграє уважність перекладача.

Аналізуючи П2, що був здійснений без використання програм, можна простежити непослідовність перекладача під час відтворення цих схожих речень: **(a)** *Корисна мінімальна глибина між стінкою дверей шахти та протилежною стіною, виміряна в напрямку глибини кабіни, повинна бути такою ж, як і глибина ліфту.* **(b)** *Мінімальна корисна глибина між стінкою дверей шахти та протилежною стінкою, яку було заміряно в напрямку глибини кабіни, повинна дорівнювати глибині найглибшої кабіни.* Під час порівнювання всіх запропонованих перекладів можна простежити послідовність в авторизованому перекладі та П1 під час добирання сполучників у двох реченнях (*мінімальна відстань...*, *виміряна (АП – (a) = (b)) // мінімальна відстань...*, *яка виміряна (П1 – (a) = (b))*), та непослідовність в П2 (*...глибина...*, *виміряна (a) // ...глибина...*, *яку було (b)*). З огляду на це можна стверджувати про *регулювання на синтаксичному рівні*, завдяки якому текст стає зрозумілішим та читабельнішим, а сприйняття інформації вимагає менших зусиль цільового читача.

Висновки. Отже, комп'ютерні перекладові технології, зокрема, перекладова пам'ять та термінологічні бази даних, здійснюють значний вплив на процес перекладу. Вони розглядаються як інструменти регулювання галузевого перекладу й класифікуються за видами регулювання. За допомогою термінологічних баз даних здійснюються такі види регулювання, як *термінологічне*, *фразеологічне*, *ортографічне*, *граматичне* та *лексико-стилістичне*. Найбільшим потенційним ризиком, що виникає під час послугоування цим видом інструмента, є, як продемонструвало здійснене дослідження, ризик перейняття неякісної пропозиції. До переваг, які нам вдалося встановити під час аналізування ілюстративного матеріалу, належить передусім послідовність у перекладі термінів та терміносполук. Серед видів регулювання за допомогою перекладової пам'яті, встановлених під час дослідження, розрізняють *контекстуальне*, *термінологічне*, *фразеологічне* та *синтаксичне регулювання*. В одному з проаналізованих перекладів було виявлено типову помилку, а саме: використання непрорядкованої форми іменника в одному із сегментів. Унаслідок цього відбулося перейняття неякісної пропозиції, оскільки в тексті був наявний сегмент, що збігався на 77% із попереднім, у якому було допущено помилку. Варто згадати і про переваги цього інструмента, адже саме завдяки контекстуальному регулюванню забезпечується послідовність у перекладі схожих уривків текстів, що значно підвищує якість цільового тексту.

Перспективи дослідження бачаємо у вивченні різних видів регулювання, що здійснюються за допомогою перекладових технологій під час перекладу в мовній парі «німецька-українська» та навпаки. Також наявна необхідність виявлення та класифікації ризиків, що виникають під час послугоування перекладовими програмами.

Література:

1. Ольховська А.С. Системи автоматизованого перекладу як складова фахового навчання: переваги та недоліки. *Філологічні трактати*. 2015. Т.7. №2. С. 102–108.
2. Risku H. Translationsmanagement. Interkulturelle Fachkommunikation im Informationszeitalter. 3 ed. Tübingen: Narr Verlag, 2016. 288 p.
3. Schubert K. Wissen, Sprache, Medium, Arbeit. Ein integratives Modell der ein- und mehrsprachigen Fachkommunikation. 2007. 431 S.
4. Krüger R. Lenkende Einflüsse von Übersetzungstechnologie auf den Fachübersetzungsprozess. In: *Translation– Fachkommunikation– Fachübersetzung* / Barbara Ahrens, Silvia Hansen-Schirra, Monika Krein-Kühle, Michael Schreiber, Ursula Wienen (Hrsg). Berlin: Frank&Timme, 2019. S. 29–67.
5. Krüger R. Fachübersetzen aus kognitionstranslatologischer Perspektive – das Kölner Modell des situierten Fachübersetzers. In: *trans-kom* 8:2, 2015. S. 273–313.
6. Бондаренко О.С., Струк Т.В. Основні напрямки покращення підготовки перекладачів на базі ВНЗ. *Зміст підготовки перекладачів та сучасні вимоги професії*: матеріали наук.-практ. конф. Дніпропетровськ : Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2014. С. 7–14.
7. Ігнатенко В.Д. Використання сучасних інформаційних технологій у підготовці майбутніх філологів. *Іноземні мови*. 2020. № 1(101). С. 37–42.
8. Український правопис. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravopis-2019> (дата звернення: 13.12.2021).
9. Neufert E. Bauentwurfslehre : Grundlagen, Normen, Vorschriften. *Handbuch für den Baufachmann, Bauherrn, Lehrenden und Lernenden*. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden, 2002. 682 S.
10. Нойферт Е. Будівельне проектування: довідник. 40-ве вид, перероб. та доп. Київ : Фенікс, 2017. 619 с.

Dorofeieva M., Saiko K. Computer tools of specialized translation regulation

Summary. The article explores the effects of terminology databases and translation memory on the translation process

as tools for regulating intercultural professional communication. The aim of this study was, on the one hand, to shed light on the effects of translation technologies on the specialized translation process and, on the other hand, to identify and describe potential risks that arise while using these tools. The article presents the analysis of recent scientific publications in the field and finds that the number of relevant foreign works increases significantly while no such tendencies can be observed in Ukraine. Among the four types of regulatory tools, a significant influence on the translation process is made by terminology databases and translation memory. The paper provides various types of regulation using terminology databases, including terminological, phraseological, orthographic, grammatical and lexical-stylistic types of regulations, as well as their examples. As the illustrative material served the German reference book “Bauentwurfslehre,” its authorized Ukrainian translation and two translations performed by students. After comparing all three translations, we established cases demonstrating the advantages, disadvantages and risks associated with the aforementioned types of regulation. The main advantage is consistency in the selection of terminological equivalents, and the most common mistake and risk lie in adoption of low-quality suggestions from the terminology database. A comparison of the three translations also highlighted examples of different types of regulation through translation memory. These include contextual, terminological, phraseological and syntactic regulations, which provide obvious advantages, significantly improve the quality of the target text and involve less effort on the part of the translator. However, one of the most common mistakes was discovered when comparing illustrative materials – use of the undeclined form of the noun and adopting this already saved low-quality sentence in the matching segment. Based on this, it can be argued that the quality of the final product depends on both the regulatory tools and the translator’s ability to critically approach the exerted influence.

Key words: CAT-tools, Terminological Databases, Translation Memory, tools for regulating, specialized translation.